

Centenari de la novel·la de Narcís Oller

‘Pilar Prim’, no

Ara fa cent anys justos que es va publicar per primer cop la novel·la ‘Pilar Prim’, de Narcís Oller (1846-1930) ● Carme Arnau

Aquest any, a més dels diversos centenaris ja anunciats d'obres noucentistes, Ors i Carner, cal destacar el de *Pilar Prim*, 1906, novel·la de Narcís Oller, un autor postergat, precisament pels noucentistes, i no convindria pas perpetuar la situació, perquè es tracta d'una novel·la ben interessant. Què hi trobarem, els lectors, que ens pugui atreure? D'entrada, el convincent retrat d'un personatge femení que li dona títol, aquests personatges decisius en la recepció i la versemblança de les novel·les, al voltant del qual n'hi ha d'altres que s'hi relacionen, s'hi assemblen o s'hi oposen i, així, ajuden a matisar-lo. D'aquesta manera, ens podem fer una idea, també, de l'escàs paper de la dona en la societat de l'època, en la Barcelona que tot just entrava al segle XX, amb la voluntat d'esdevenir una ciutat cosmopolita i moderna. Hi ha, doncs, el retrat d'una societat en la qual la dona vivia una situació de precarietat i d'indefensió, que homes i dones cultivats, que començaven tot just a adonar-se'n, volien denunciar i procurar redreçar. Aquesta presa de consciència, de fet, va posar en circulació un mot d'ordre, *feminisme*, la “palpitant qüestió”, segons l'època, i nombroses conferències i llibres el van adoptar com a títol o subtítol, assenyalant l'interès i la preocupació per aquest tema –fins i tot Ors hi dedica una glosa, *Feminisme*, ben reveladora de la seva escassa comprensió del tema i de la dona, en aquest cas (27-VIII-1909)–. De fet, serà el feminisme el moviment que assenyalava probablement la transformació més radical i decisiva del segle XX, una transformació que portarà a un progressiu i impossible ja de deturar protagonisme de la dona. Pensem, de fet, que les dones eren gairebé invisibles, a començament de segle XX, amb

poca consideració, a més, degut, en bona part, a una educació rudimentària i que Carme Karr, sobretot, denunciava a la revista que dirigia, de nom prou explícit, *Feminal*.

Narcís Oller, atent observador de la realitat que l'envoltava com a bon narrador i pensem en el consell que Henry James, contemporani seu i amb el qual se l'ha relacionat, va donar als novel·listes –“Tracta de ser una persona d'aquestes a les quals res no se'ls escapa”–, es va fer ressò d'aquesta realitat problemàtica de la dona i va titular un dels seus contes *El feminista i les dones*, en què es referia a un novel·lista influent, llavors, Paul Bourget, i, concretament a *Un coeur de femme*, en què presenta les diverses opcions d'una dona en la societat de l'època i exposa, també, finalment, la impossibilitat de comprendre un cor de dona.

Tanmateix, és un altre conte d'Oller, l'embrió de *Pilar Prim*, *Un diumenge de la Solís*, en què el novel·lista evoca una reunió de dones soles, on parlaven d'una viuda absent i de gran atractiu, que en cas de tornar-se a casar perdria l'herència del marit, perquè aquest la hi havia deixada en el que es denominava l'usdefruit condicionat. Oller, advocat, coneixia de prop aquest abús del marit, fins i tot ja un cop mort, perquè, amb l'usdefruit condicionat, la dona perdia l'herència, en el cas de tornar-se a casar. En la reunió de dones gairebé soles,

de fet –els homes s'acostumaven a reunir en penyes o tertúlies, exclusivament masculines– es comentava, també, la situació de la dona en una societat en què, a més, gaudia d'escassa llibertat, i d'aquí un dels temes més característics d'Oller, el de la calúmnia: el de la dona que, a més de ser honesta, havia de procurar també semblar-ho. De tot això tracta el conte, a través de la conversa de les dones que s'apleguen, el dia que rebia la Solís i s'apunta, també, un altre tema de la més viva actualitat, la manca de formació, d'educació de les dones benestants en la societat catalana de llavors, a la qual ja m'he referit, unes dones educades per unes monges sense coneixements sòlids, diferentment de les escoles de nois –maristes, jesuïtes...–. Tot això creava, evidentment, un desnivell, una separació clara entre tots dos sexes, amb una escassa o difícil convivència, que impregnava la societat d'unes maneres poc civilitzades, que diversos autors –Sagarra, entre d'altres– denuncien. Oller, escolta atentament les dones que conversen i, home sensible, comprèn perfectament les seves raons; de fet, el conte es clou amb aquestes paraules: “Jo a la fi en vaig treure tesi per a la meua *Pilar Prim*”.

En efecte, la novel·la té com a protagonista un personatge femení, que li dona títol, el seu nom real i no pas el del marit, diferentment d'altres heroïnes cèlebres, i pensem en el cas de Madame Bovary, per citar un exemple prou conegut. Es tracta d'una viuda, encara jove i atractiva, marcada, també, per un usdefruit condicionat. El seu nom és també simbòlic, a més de referir-se a un il·lustre fill de Reus –Oller era de Valls–, el general Prim. De fet, Pilar Prim és ben conscient d'aquesta situació personal, que la va portar a un matrimoni sense amor, que la

fa objecte dels abusos de la família, i ella mateixa denuncia, “la coixíssima educació que rebem les espanyoles”, una educació que és un “pilar ben prim”. En aquesta novel·la, de fet, Oller demostra que és un convincent creador de personatges, uns personatges que, quan són creacions autèntiques i, per tant, plenes de vida, acostumen a perviure en la memòria del lector. En aquest sentit, Joan Sales, també hàbil creador de personatges i editor de *La plaça del Diamant*, va destacar l'admiraació que sentia per la seva protagonista, Colometa, i per l'ambient en què es movia, tan

versemblants tots dos, tan vius, i assenyalava que això és el propi de les grans novel·les, de les bones novel·les; oposat a Ors i a tot el que representaven aquells a qui ell anomenava *òrsides*, també apuntava que Colometa viurà quan ningú ja no es recordarà de *La Ben Plantada* de l'Ors que no és, en canvi, més que una morta abstracció.

Home atent a la societat que l'envoltava, qualificat per Zola de “*talent attendri*”, Oller –que, per la seva banda, es va referir als “fatus i eixuts noucentistes nostres”–, crea, també, amb Pilar Prim, un personatge, a més de viu, frà-

gil, aquesta fragilitat decisiva per convertir-lo en una figura emotiva per al lector. Es tracta d'una dona sola, d'una dona amb escassos recursos i una gran sensibilitat, dona romàntica, diferentment de la seva filla, noia ja d'una altra època, més dura de cor, més pràctica; així, Pilar és, a més, com d'altres personatges literaris, una dona malenconiosa, aquesta malenconia que travessa el segle, per a arribar, exacerbada, fins als nostres dies, en què adopta el nom de depressió i és sotmesa a una anàlisi mèdico-científica.

Recentment, una exposició de París, amb un interessant i

El conte d'Oller

‘Un diumenge

de la Solís’

és l'embrió

de ‘Pilar Prim’

Novel·la feminista

Narcís Oller (a baix a l'esquerra) va crear una heroïna a l'estil d'Anna Karenina (a la imatge, interpretada per Jacqueline Bisset), Madame Bovary (Isabelle Huppert), la Colometa de Rodoreda (Sílvia Munt) i la Mila de 'Solitud' (a la imatge l'actor Omero Antonutti que va fer de pastor Gaietà), entre d'altres

ampli catàleg, ha remarcat el fil de la tristesa al llarg de la història literària i pictòrica, sobretot, *Mélancolie. Génie et folie en Occident*, sota la direcció de Jean Clair. Pel que fa als escriptors, destaca les obres de Chateaubriand, Baudelaire i Sartre, entre d'altres, i en aquesta línia podríem afegir-hi exemples catalans; un dels més destacats seria Mila de *Solitud* (1905), protagonitzada per una dona trista –i fins i tot amb una clara depressió–. O la mateixa Pilar Prim i, així, si en l'imaginari romàntic, les roques i l'aigua són els catalitzadors d'aquest sentiment de tristesa i moltes

pintures conegudes en poden ser un exemple –les de Friedrich, de vegades amb figures femenines solitàries en paisatges aïllats en la seva grandesa, de mar o muntanya–, el mateix podem observar en el cas de Pilar Prim; de fet, el novel·lista ens la presenta hàbilment a la Cerdanya, lloc del seu estiu, al crepuscle i en solitud: "Asseguda dalt d'una tartera ferrenya i altíssima, davant per davant del Puigmal, que, de la banda enllà de Cerdanya, enlairava, com per dessobre una gran mar de boires, la Pilar se sentí sorpresa d'una melangia imponderable".

I és llavors, justament, que se li fa present la tristesa de tota la seva vida, del seu passat, del seu present i del seu futur. D'aquesta manera, Oller, que demostra ser també un hàbil pintor –aquesta relació entre pintura i narració ha estat sovint remarcada–, aconsegueix que el paisatge sigui, també, un estat d'ànim. Ara bé, malgrat la seva tristesa, que pot arrossegar els personatges a situacions extremes –la follia o el suïcidi–, Pilar Prim demostra ser, en canvi, una dona vital, activa, que decideix jugar-s'ho tot per amor. Per l'home que estima i amb el qual, tanmateix, tot

són incertes. I és que l'última novel·la que va escriure Oller, i una de les més convinctes, és una novel·la d'amor, un tema transgressor en una societat que acostumava a apostar per matrimonis d'interès, com ho havia estat el de la mateixa Pilar.

A *Històries de trens*, un dels articles del segon *Dietari*, Pere Gimferrer evoca l'encertat inici de *Pilar Prim* –aquests inicis tan importants en les novel·les–, quan aquells que en seran protagonistes, Pilar Prim i la seva família, d'una banda, i Deberga, de l'altra, advocat atractiu, solter i desvagat, puguen en un

tren i s'inicia així una atracció, que neix d'un joc de mirades i de suposicions, que culminarà en l'últim capítol en un lloc igualment tancat, després d'una estada a la Cerdanya i d'un retorn a una activa Barcelona. L'escenari final, de fet, serà igualment un espai tancat, el pis de Deberga, elegant i refinat, amb objectes de gust que atreuen Pilar.

A més, l'inici, amb el relleu del tren, imatge de la modernitat, relaciona *Pilar Prim* amb una gran novel·la, protagonitzada, també, per un personatge femení universal, *Anna Karenina*, de Tolstoi. Es tracta d'una literatura, la russa en general i Tolstoi molt en particular, que va interessar molt Oller, que veia en les anàlisis interiors minucioses dels personatges una novetat que ell posarà, també, en pràctica. De fet, el seu cosí, el notable crític Josep Yxart, que va valorar la producció d'Oller pel que representava de novetat en el panorama novel·lístic català i europeu, va impulsar que es traduís al castellà *Anna Karenina*. En aquesta novel·la, també, la trobada i l'atracció dels dos protagonistes tenen lloc en un tren i acaben, tràgicament, en una estació de trens. També *Laura a la ciutat dels sants* comença i acaba amb un viatge en tren. Semblantment, el tren és important a la narrativa de Carme Riera, des d'*Una primavera per a Domenico Guarini* fins a *La meitat de l'ànima*, una importància de la qual el cinema també s'ha fet àmpliament ressò amb tants exemples cèlebres. I n'esmento només un de ben significatiu, *Desig humà* (1954), de Fritz Lang, basada justament en una novel·la de Zola, en què el tren assoleix un èxit protagonisme.

Pel que fa a la casa de Deberga, hàbilment, el novel·lista selecciona dos objectes, una Venus i una madona d'Andrea del Sarto, la sensu-

alitat i la veneració que Pilar despertaven en ell, l'amor. Perquè *Pilar Prim* narra una història d'amor, amb més ombres que no pas llums, però amor al capdavant, "aquesta força fatal i misteriosa que ens empeny en els moments transcendents de la passió", l'amor, doncs, com a força seguint els cèlebres versos de Dante, citats tan profusament, aquest amor que, segons el poeta, mou "il sole e l'altre stelle". Així, el tren casolà i alhora excepcional de *Pilar Prim* esdevé "el fogall d'una passió", per dir-ho com Gimferrer. La novel·la, de fet, narrarà els alts i baixos d'aquestes relacions fins a un final obert i ben actual, per tant, en què Pilar s'arrisca per amor.

Fent-se ressò del feminisme de l'època, les protagonistes de *Pilar Prim* són dones, bàsicament. Pilar, evidentment, però també Elvira, la seva filla, i, sobretot, les amigues, que li faran costat, i és que, com una d'elles destaca: "Les dones soles ens hem d'ajudar". De fet, a la novel·la hi ha un ventall de situacions i d'actituds de la dona en la societat de l'època, des de la de la dona feliçment casada que espera el marit a casa, fins a la separada, que sap dissimular les seves relacions per evitar la maledicència, passant per la tia vella del protagonista, que també s'enamora; gràcies a aquest personatge, sobretot, el sentit de l'humor s'incorpora de manera ben hàbil a la novel·la. Així, per exemple, aquest personatge, malgrat la seva edat força avançada, demana al seu nebot, amb el qual viu, que l'acompanyi al Liceu, a ella i la seva amiga, per tal d'evitar murmurations. I pel que fa al predomini i a la diversitat de figures femenines, fins i tot hi ha una minyona presentada com una dona llesta, que ha evitat un matrimoni sinònim de subjecció i de vida miserable per a les capes populars i ha triat una casa benestant. Personatges convincents i retrat d'una societat, la Barcelona del moment, aquesta és, en bona part la teòrica de la novel·la d'Oller, i pel fet de haver-ho sabut plasmar amb traça i convicció, *Pilar Prim* resulta de ben recomanable lectura, als cent anys justos de la seva publicació.

Fent-se ressò del feminisme de l'època, les protagonistes de l'obra són dones